

LIBRIS

We know
books

Lucrare apărută cu acordul Asociației Culturale
Irina Izverna-Tarabac și Irina Mavrodin.

GASTON BACHELARD

AERUL ȘI VISELE

Eseu despre imaginația mișcării

Ediția a II-a

Traducere de
IRINA MAVRODIN

 UNIVERS

Cuprins

INTRODUCERE. Imaginație și mobilitate	5
CAPITOLUL ÎNTÂI. Visul zborului.	27
CAPITOLUL II. Poetica aripilor	86
CAPITOLUL III. Căderea imaginară	118
CAPITOLUL IV. Lucrările lui Robert Desoille.	142
CAPITOLUL V. Nietzsche și psihismul ascensorial	162
CAPITOLUL VI. Cerul albastru	208
CAPITOLUL VII. Constelațiile	227
CAPITOLUL VIII. Norii	239
CAPITOLUL IX. Nebuloasa	255
CAPITOLUL X. Arborele aerian	261
CAPITOLUL XI. Vântul	290
CAPITOLUL XII. Declamația mută	307
CONCLUZII (PARTEA ÎNTÂI). Imaginea literară.	318
CONCLUZIE (PARTEA A DOUA). Filosofie cinematică și filosofie dinamică	327
Indice de nume	343

problemei inspirației poetice. Am lăsat așadar la o parte toate problemele răsufării reale, toată psihologia respirației pe care o psihologie a aerului ar trebui să o aibă în vedere. Am rămas deci în domeniul imaginației. Chiar în ceea ce privește prozodia, nu am încercat să vorbim la modul științific. Pătrunzătoarele căutări ale lui Pius Servien au arătat destul de limpede, tocmai în acest domeniu, raporturile dintre variațiile respirației și cele ale stilului. Am crezut deci că putem adopta un punct de vedere hotărât metaforic, și în pagini intitulate: *declamația mută* am încercat să arătăm cum se însuflește ființa când se supune cu trup și suflet dominantelor imaginației aeriene.

După atâtea eforturi diverse, ne mai rămânea să tragem concluziile. Am crezut că trebuie să scriem nu unul, ci două capitole de concluzii.

Primul rezumă părerile noastre, risipite în întreaga lucrare, despre caracterul cu adevărat specific al *imaginii literare*. El tinde să situeze *imaginația literară* în rândul unei activități naturale care corespunde unei acțiuni *directe* a imaginației asupra limbajului.

Cel de-al doilea capitol de concluzii reia câteva opinii filosofice pe care nu le-am putut trata cu suficientă continuitate în decursul lucrării. El încearcă să dea imaginilor literare adevăratul lor loc la originea intuiției filosofice și să arate că o filosofie a mișcării nu are decât de câștigat dacă și-i ia pe poeți drept maeștri.

CAPITOLUL ÎNTÂI

Visul zborului

„La picioare am patru aripi de alcyon, două la fiecare gleznă, albastre și verzi și care desenează zboruri șerpuitoare deasupra mării sărate.“

(G. D'ANNUNZIO, *Undulna*, trad. fr. Tosi)

I

Psihanaliza clasică a manipulat adeseori cunoașterea *simbolurilor*, de parcă simbolurile ar fi fost concepte. Putem chiar spune că simbolurile psihanalitice sunt conceptele fundamentale ale cercetării psihanalitice. De îndată ce un simbol a fost interpretat, de îndată ce i s-a găsit semnificația „inconștientă“, el trece în rândul simplelor instrumente de analiză și se crede că nu mai este nevoie să fie studiat în contextul și în variantele sale. Astfel, pentru psihanaliza clasică, *visul zborului* a devenit unul dintre simbolurile cele mai limpezi, unul dintre „conceptele explicative“ cele mai comune: el simbolizează, ni se spune, dorințele voluptuoase. Prin el sunt dintr-odată stigmatizate confidențe inocente: el este, se pare, un indiciu care nu înșală. Cum visul zborului este cu deosebire net și frapant, cum mărturisirea lui, în aparență cu totul inocentă, nu comportă nicio cenzură, el va fi

adeseori, în analizarea viselor, unul dintre primele cuvinte descifrate, luminând într-o străfulgerare o întreagă situație onirică¹.

O astfel de metodă care conferă un sens definit o dată pentru totdeauna unui simbol particular eludează multe probleme. Ea eludează mai ales problema imaginației, ca și cum imaginația ar fi vacanța zadarnică a unei preocupări afective persistente. Fie și numai în două privințe, psihanaliza clasică își ignoră datoria de a fi curioasă: ea nu explică nicidecum caracterul *estetic* al visului zborului; ea nu explică nici eforturile de *raționalizare* ce străbat și deformează acest vis fundamental.

Să admitem, împreună cu psihanaliza, că *voluptatea onirică* se satisface prin *zborul* celui ce visează. Dar cum va primi oare imaginile *grațioase* ale zborului această impresie surdă, confuză, obscură? Cum, în monotonia-i esențială, se va acoperi ea de pitoresc, ajungând să ofere până și interminabile povestiri de călătorii înaripate?

Dacă am răspunde acestor două întrebări, în aparență foarte speciale, am aduce o contribuție nu numai la o estetică a iubirii, ci și la o raționalizare a călătoriilor imaginare.

Prin prima întrebare ne situăm, într-adevăr, dintr-un punct de vedere nou pentru o estetică a grației. Această estetică nu este desăvârșită doar printr-o descriere vizuală. Orice bergsonian știe că traiectoria grațios curbată trebuie să fie străbătută printr-o mișcare plină de simpatie și intimă. Orice linie grațioasă dezvăluie astfel un fel de *hipnotism linear*: ea ne călăuzește reveria, dându-i continuitatea unei linii. Dar dincolo de această

¹ Bineînțeles, practica psihanalitică propune multe nuanțe care complică simbolizarea. Astfel, în legătură cu *visul scării*, adeseori atât de apropiat de visul zborului, doctorul René ALLENDY (*Rêves expliqués*, p. 176) face următoarea observație: „Bărbatul urcă treptele (activitate), iar femeia le coboară (pasivitate)“. René Allendy arată de altfel numeroase inversiuni care diversifică și mai mult acest vis foarte simplu.

intuiție imitativă care se supune, există totdeauna un impuls care comandă. Celui care contemplă linia grațioasă, imaginația dinamică îi sugerează cea mai nebunească dintre substituirii: tu, cel ce visezi, ești grația care evoluează. Să simți în tine *forța grațioasă*. Fii conștient că ești o rezervă de grație, că ești o putere de zbor. Înțelege că deții, în însăși voința ta, precum tânăra frunză de ferigă, răsucite volute. Cu cine, pentru cine, împotriva cui ești tu grațios? Zborul tău este o eliberare sau o răpire? Te bucuri de bunătatea sau de forța ta? De iscusința sau de firea ta? *Zburând*, voluptatea este *frumoasă*. Visul zborului este visul unui seducător *care seduce*. Iubirea și imaginile sale se acumulează asupra acestei teme. Studiind-o, vom vedea deci cum iubirea *produce* imagini.

Pentru a răspunde celei de-a doua întrebări, va trebui să ne îndreptăm atenția asupra ușurinței cu care se raționalizează visul zborului. Chiar în timpul visului, zborul este comentat întruna de inteligența celui ce visează; el este explicat prin lungi discursuri pe care visătorul și le adresează sieși. Ființa care zboară, chiar în însuși visul ei, se declară inventatoarea propriului său zbor. Se formează astfel în sufletul celui care visează o conștiință clară de om zburător. E un minunat exemplu pentru a studia, în chiar miezul visului, construcția logică și obiectivă a imaginilor visului. Când urmărești un vis atât de bine definit ca visul zborului, îți dai seama că visul poate avea „coerență în idei“, în ciuda încăpățânării afective prin care se manifestă pasiunea-i amoroasă.

Încă de pe acum și chiar înainte de a veni cu dovezile noastre, simțim că psihanaliza nu spune totul când afirmă caracterul voluptuos al zborului oniric. Zborul oniric are nevoie, ca toate simbolurile psihologice, de o interpretare multiplă: pasională, estetizantă, rațională și obiectivă.

Bineînțeles, explicațiile de ordin organic se arată a fi încă și mai puțin capabile de a urmări toate detaliile psihologice ale visului zborului. Cum să nu ne mirăm, așadar, că un folclorist atât de erudit ca Saintyves se mulțumește cu asemenea explicații. Pentru el, visul căderii este legat de „contractii intestinale foarte caracteristice” resimțite în stare de veghe „în timpul coborârii scărilor”¹. El scrie totuși (p. 100): „În timpul adolescenței mele, când mă trezeam în mijlocul unui vis de acest fel (visul unui zbor miraculos), aveam aproape întotdeauna sentimentul că respir cu plăcere”. Această plăcere necesită o analiză psihologică. Trebuie așadar să ajungem la o *psihologie directă* a imaginației.

Vom mai avea, studiind visul zborului, încă o probă că psihologia imaginației nu poate fi dezvoltată cu *forme statice*, că ea trebuie să se instruiască cu privire la forme pe cale de a se deforma, acordând multă importanță principiilor dinamice ale deformării. Psihologia elementului aerian este cea mai puțin „atomică” dintre toate cele patru psihologii care studiază imaginația materială. Ea este prin esență *vectorială*. Prin esența ei, orice imagine aeriană are un *viitor*, are un vector de zbor.

Dacă există un vis capabil să arate caracterul *vectorial* al psihismului, acela e cu precădere *visul zborului*. Nu atât prin mișcarea sa imaginară, cât prin caracterul său substanțial intim. Într-adevăr, prin *substanța* sa, visul zborului este supus dialecticii elementelor ușoare și elementelor grele. Fie și numai prin aceasta, visul zborului e de două feluri foarte diferite: există zboruri ușoare; există zboruri greoaie. În jurul acestor două caracteristici se acumulează toate dialecticile bucuriei și ale suferinței, ale avântului și ale oboselii, ale activității și ale pasivității, ale speranței și ale regretului, ale binelui și ale răului. Incidentele cele

¹ SAINTYVES, *En marge de la légende dorée*, Paris, 1930, p. 93.

mai variate care se produc în timpul călătoriei visului vor găsi, în amândouă cazurile, principii de legătură. De îndată ce acordăm atenție imaginației materiale și imaginației dinamice, legile substanței și ale devenirii psihice își arată supremația asupra legilor formei: psihismul în plină exaltare și psihismul în plină oboseală se diferențiază într-un vis în aparență atât de monoton ca visul zborului. Vom reveni asupra acestei dualități fundamentale a zborului oniric, când îi vom fi studiat variantele.

Înainte de a începe acest studiu, să observăm că experiența onirică specială care este visul zborului poate să lase urme adânci asupra stării de veghe. De aceea e foarte comun atât în visare, cât și în poeme. În reveria trează, visul zborului apare ca fiind dependent în mod absolut de imaginile vizuale. Toate imaginile de ființe zburătoare acoperă symbolismul uniform reținut de psihanaliză. Am comite o nedreptate dacă am bănuși că există o voluptate ascunsă în anumite reverii, în anumite poeme consacrate zborului. Urma dinamică a elementului ușor sau a elementului greu este mult mai adâncă. Ea marchează ființa cu o mai mare constanță decât cea a unei dorințe trecătoare. Psihologia ascensională pe care vrem să o expunem aici ne pare cu mult mai în măsură decât psihanaliza să studieze continuitatea visului și a reveriei. Ființa noastră onirică *este una*. Ea continuă în timpul zilei experiența din timpul nopții.

Psihologia ascensională va trebui să constituie și o întreagă metapoetică a zborului, care va dovedi valoarea estetică a visului zborului. Fără îndoială că poeții se copiază adeseori unii pe alții. Un arsenal de metafore gata confecționate e folosit de ei – adeseori cum se nimerește –, arsenal datorită căruia aripile abundă în poezie. Dar vom vedea că metoda noastră, prin însuși faptul că se referă sistematic la *experiența nocturnă*, este cea mai sigură pentru a distinge imaginea profundă de imaginea superficială,

pentru a determina imaginea care își aduce cu adevărat binefacerile dinamice.

Să semnalăm, în sfârșit, una dintre dificultățile demersului nostru: micul număr de documente privitoare la experiența onirică a zborului. Totuși, acest vis este foarte frecvent, foarte comun, totdeauna foarte net. Herbert Spencer arată că „într-o societate de douăsprezece persoane, trei au afirmat că în decursul vieții se visaseră coborând în zbor o scară și că aceste vise fuseseră atât de clare și de impresionate prin realitatea experienței propuse, încât acele persoane voiseră să o facă din nou și în stare de veghe. Una dintre ele mai suferea de urmările unei entorse pe care și-o produsese astfel“ (*Principles of Sociology*, ed. a III-a, vol. I, p. 773; citat de Havelock Ellis, trad. fr., p. 165). De altfel, faptul acesta e general. Visul zborului lasă amintirea unei aptitudini de a zbura cu asemenea ușurință, încât ești uimit că nu zbori și în timpul zilei, în stare de veghe. Brillat-Savarin a exprimat cu multă claritate această încredere în realitatea zborului (*Fiziologia gustului*, ed. 1867, p. 215): „Am visat într-o noapte că descoperisem secretul de a mă sustrage legilor gravitației, astfel încât trupul meu devenise indiferent la faptul de a urca sau de a coborî și puteam face și una și alta cu aceeași ușurință și după voie.

Starea aceasta îmi părea minunată; și poate că mulți oameni au visat ceva asemănător; dar, lucru mai special, îmi amintesc că îmi explicam mie însumi în mod foarte clar (așa mi se pare cel puțin) mijloacele care mă duseseră la acel rezultat și că acele mijloace mi se păreau atât de simple, încât mă miram că nu fuseseră descoperite mai devreme.

Când m-am trezit, am uitat cu totul această parte explicativă, dar am reținut concluzia; și de atunci îmi este cu neputință să nu fiu convins că mai devreme sau mai târziu un geniu mai luminat va face această descoperire“.

Joseph de Maistre exprimă aceeași certitudine (*Serile din Petersburg*, ed. 1836, t. II, p. 240): „Tinerii, mai ales tinerii studioși, și mai cu seamă aceia care au avut fericirea de a scăpa din anumite primejdii, visează adeseori în timpul somnului că se înalță în văzduh, mișcându-se aici după voie; un bărbat foarte inteligent... îmi spunea cândva că în tinerețea lui avusese atât de multe vise de acest fel, încât începuse să creadă că greutatea nu ține de natura omului. În ceea ce mă privește, pot să vă asigur că iluzia era atât de puternică uneori, încât eram treaz de câteva secunde și tot credeam că zbor“.

Ar trebui de altfel să înscriem în onirismul zborului anumite vise referitoare la un mers *care alunecă*, la o ascensiune *continuă*. Acesta ne pare a fi cazul povestirii onirice reproduse de Denis Saurat (*Sfârșitul fricii*, p. 82): „Un munte nici abrupt, nici plin de stânci, dar pe care îl urci încet, vreme îndelungată... O lungă curbă conexă destul de regulată... Niciun fel de rău fizic: dimpotrivă, o senzație de plăcere și de forță... ierburi puține și cu firul scurt, apoi zăpadă, apoi stânci golașe, dar mai ales un vânt tot mai puternic. Mergi împotriva vântului, pe un povârniș care coboară ușor, înainte de a relua drumul pe marea curbă ce urcă, nu ești dezamăgit, știai dinainte că așa va fi...“ Am renunțat la câteva detalii care ni se par de prisos. Dar unitatea dinamică a povestirii continuă pe patru pagini și putem recunoaște aici marea simplitate și marea încredere caracteristice zborului oniric. Dar cel mai adeseori povestirea este neglijată pentru că e considerată ca făcând parte dintr-un vis mai complicat; călăuziți întruna de preocuparea de a raționaliza, considerăm că zborul oniric este un mijloc de a atinge un scop. Nu vedem că el este cu adevărat „călătoria în sine“, „călătoria imaginară“ cea mai reală dintre toate, cea care ne angajează substanța psihică, cea care pune un *semn* profund pe devenirea noastră psihică substanțială.

Se poate și ca, din incapacitatea de a esențializa, documentele psihologice privitoare la zborul oniric să fie încărcate cu trăsături accidentale. Psihologul vieții dinamice ar trebui deci să recurgă la o psihanaliză specială pentru a se apăra atât împotriva explicațiilor prea limpezi, cât și împotriva imaginilor prea pitorești.

Ne vom strădui, studiind câteva texte, să le surprindem originea dinamică și să precizăm cât mai bine viața elementară și profundă a zborului oniric.

Ne situăm în această încercare din punctul de vedere al psihologului și studiem prin urmare interpretările psihologice ale acestei experiențe nocturne. Havelock Ellis, care are în cartea sa, *Lumea viselor*, un capitol intitulat „Aviația în vise“, se ocupă mai ales de condițiile fiziologice în care se produce acest vis special (p.171); el vorbește despre „obiectivitatea înălțării și coborârii ritmice a... mușchilor respiratorii – în câteva vise, poate, a sistolei și a diastolei mușchilor inimii, sub influența vreunei apăsări fizice, ușoară și necunoscută“. Dar lunga discuție la care recurge nu redă bine caracterul plăcut – și adeseori psihologic binefăcător – al visului zborului. Ea nu explică imaginile atât de precise care se înmulțesc în imaginație. Să ne limităm așadar la problema psihologică a imaginilor.

II

Spre a pune problema psihologică a zborului oniric, vom porni de la o pagină de Charles Nodier. Iată întrebarea pe care Charles Nodier își propune să o prezinte Academiei de Științe în cazul că ar deveni vreodată, spune el, „îndeajuns de celebru, îndeajuns de bogat, îndeajuns de nobil pentru a-și înălța vocea până la ea“:

„De ce omul care nu a visat niciodată că despică văzduhul cu ajutorul unor aripi ca toate făpturile zburătoare de care e înconjurat visează atât de des că se înalță în aer parcă propulsat de o putere elastică, în felul aerostatelor, și de ce a visat el asta cu mult înainte de inventarea aerostatelor, vis menționat de către toți vechii oneirocritici, dacă această previziune nu este însuși simptomul unuia dintre progresele sale organice?“

Să dăm mai întâi la o parte din acest document orice urmă de raționalizare. Dar, înainte de a o face, să vedem cum lucrează raționalizarea, cum operează ea în vis, sau, în alți termeni, de vreme ce toate facultățile noastre sunt permeabile la vis, să vedem *cum visează rațiunea*.

Aerostatele, în momentul când Nodier scrie rândurile de mai sus, la începutul secolului al XIX-lea, joacă același rol *explicativ* ca aviația la începutul secolului al XX-lea. Datorită aerostatului, datorită avionului, zborul uman nu mai este o absurditate. Confirmând anumite vise, aceste mijloace de zbor înmulțesc dacă nu numărul viselor de zbor *efective*, cel puțin numărul viselor de zbor *povestite*. Să ne fie totodată limpede că orice construcție logică preferă adeseori să se prevaleze de o pregătire visătoare, astfel încât anumiți gânditori își prezintă visele ca pe niște anticipări „raționale“. Eseul lui Charles Nodier despre *Palingenesia umană și învierea* este, în această privință, foarte interesant. Iată raționamentul central: de vreme ce ființa umană, în visul său nocturn și sincer, are o experiență a zborului, de vreme ce ființa conștientă, după îndelungate căutări obiective, a reușit experiența aerostatului, filosoful va trebui să găsească un mijloc de a reuni visul intim cu experiența obiectivă. Pentru a face această legătură, pentru a visa această legătură, Charles Nodier imaginează „ființa resurecțională“ care-l va *continua* pe om, care-l va perfecționa pe om în sensul că va